

Tasania ni Vosa kei na iTovo Vakaviti
 Institute of Fijian Language and Culture
 141 Lotus Street, Suva, Fiji

Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti
 Oraina, Suva
 Institute of iTovo Vakaviti
 87 Queen Elizabeth Drive, Suva, Fiji

BIRTH

Investigator: Litiana. K

Interviewee: Ro Asela Meru.....61yrs, Burebasaga.

ULUTAGA: NAI LAKOLAKO NI VEIQARAVI EDAU CAKA VUA EDUA
 NA MARAMA SE QAI VAKASUCU VAKADUA.

- Ni sa vakarau me sucu edua na marama sa na tukuni sara veira na cauravou mera vakarautaka na kena buka, baleta na veiqaravi. Oqori vua edua na marama ka watina edua na turaga. Ni sa vakarautaki na buka sa qai yaco mai na gauna sa na sucu kina na gone.
- Era dau wilika beka vakacava na nodra vulako ira na tiko bibi e liu ?
- Ko ira era tevuka sara ga mai na siga sa sega ni tauvi ira kina na kedra mate vakamarama. Sa tekivu sara ena sga koya sa na tautauvata tiko me vula tini era sa qaisucu. Ni sa tarata mai kina sa na qai vakaraitaka vua na tinai tagane. Sa na kila sara na tina tagane ni sa taratara, sa na tala sara yani edua me lai lako ko mai na marama vuku. Ia ena gauna se tiko bibi kina mai na kena vakatekivu sa dau lako tiko mai na marama vuku oqo medau mai raica tiko na marama koya. Ni gauna sa lako yani kina na talatala sa na vakarautaka sara ga mai na nona i yaya kece ni vakasucu ka dau vakayagataka. Na nona i yaya oqori na qani kai vata nawa vau.

Cont'd Page 2.

- Na wa vau koya sa qili sara vakamatai lailai mevaka na matani wa ni culacula, me dau vesu kina nai vicovico.
Vaka kina na qani kai me dau koso kina na vicovico.
Edau toni na vau sa dada sa qai cece tani mai na kulina
sa qai mai sigani tu yani. Ni sa mamaca vinaka sa qai
qili sara yani vakamatai lailai me lai vakayagataki
ena gauna ni vakasucu. Ia ni gauna sa lai lako mai
kina na marama vuku, edau lako mada ga mai ka mai yamoca ^{*}
na keteni marama ka sa taratara tiko. Sa na rawa sara
ni kila se gauna cava ena sucu kina, kei na vanua ka
toka kina na gone. Oqori ni sa bi sara tu ga na gone
ena loma ni ketena. Sa qai tukuna yani ko koya me lilita
na Rube, koya na kau ka dau vakababa tu yani ena loma
ni vale vaka viti. Ni gauna sa na lili yani kina sa dau
kacabote sara na sui vakaga. Oqori na wai lala sa kilai
sara ni sa la voleka sara ni sucu. Oqo me tucake tu
mai vakadodonu qai taura yani nai Rube qai lili. Ni
sa lili yani me qai gu sobu, ni nona gu sobu yani
oqori sa na rawa sara ni kacabote na nona sui vakaga.
Me lili cake na yavana me kakua ni tucake tu, ni sa
kacabote ga mai na sui vaga sa kilai sara tikoni oqori
sara ga na sa la ni gone. Sa qai tukuni yani vua me
davo, me sa qai gu yani.

- Ena davu beka vakacava ?

*Abdominal
(massage)*

Cont'd Page 3.

- Oqori ena davo vakatadraicake sa qai dua tale na wa me vesu mai cake, oqori me sa qai dre yani ni sa dre me qai gu. Ia sa qaravi koya tiko mai na yalewa vuku, sa qai tukuna yani vua na yalewa vuku mo gu mai mevaka ko via vakavale ni lailai. Guraka mai na vale ni lailai ni ko sa cakava vaka koya sa na lako sara mai na gone. Sa qai rau veisoli cegu toka mada yani koi rau na veitinani. Ni rau sa soli cegu me caga dua ga nai balavu ni vicovico sa qai koso, sa qai vesu ena wa vau. Ia nai tokatoka ni gone se toka ga vei tinani.

- Na cava edau davora na marama oqo ena gauna ni nona vakasucu ?

- Edau tevu edua na ibe era qai tevu yani edua na kumi e cake. Oqo me dau davoca na marama oqo ena gauna ni nona vakasucu.

- Ia na cava edau davoca na gone ena gauna e sucu mai kina ?

- E sa dau vakarautaki tu na Rokoceba sa vakarautaki oti tu mai veiratou na ganei tamana. Na Rokoceba oqo ena lako vata tiko mai kei na dua na Seavu, oqo na masi vulavula. Ni gauna sa vakasavasavataki oti kina sa na biu sara na gone turaga oqo ena Rokoceba. Ke turaga tale ga ni sa tau ga era sa tukuna sara yani vua na tukana vata na tubudra. Sa uvu na waqa turaga sa na lai koto sara na lali, era sa na kila sara na lewe ni vanua ni turaga na gone vou. Sa na qai waraki toka yani ena gauna sa vakasavasavataki oti kina, ni sa oti ga koya sa mai keveta sara yani edua

Cont'd Page 4.

- na ganei tamana. Sa mai ovica vinka sara yani ena Rokoceba na gone ka yacova na bogi tini. Ni sa sucu oti koya sa na qai lako yani na kena i tukutuku kivei iratou na wekani marama. Eratou sa qai lako mai e lewe tini mai na yasani yalewa ka lewe tini talega mai na tabani tagane. Oqomeratou mai keveti tiko na gone turaga oqo ka yacova sara na bogi tini, me kakua ni tau era. Ena keveti tiko ka sucu ia e sucu tiko vei nona Nau sega ni keveti na nona Nau. Ko ira na marama ka rau dau mai tiko egauna oqo ena rauta beka na nodra yabaki bula ena limasagavulu. Baleta ni sega ni dua na gone yalewa me mai tiko ena gauna oqo de qai dua e bukete lo tiko qai mai mata bulataka na gone oqori. Baleta oqori na vakabauta ka se tiko mai liu.
- Rawa ni kemuni vakamacalataka mada na nona vakasavasavataki na gone ?
- Dua tiko na Darivesi lailai, ka sa tiko kina na wai batabata. Ni sa koso oti nai vicovico sa tarai mada yani na wai ka kuretaki yani ena sereni gone me rawa ni tagi mai. Ni gauna sa toni kina sa na sega ni ca vua, sa na lai sili sara yani. Ni sa cabe mai ena sili qai viritaki yani vakava, ni sa vakamamacataki sa qai olegi yani ena Rokoceba koya sa qai mai keveti tiko yani, me yacova sara na bogi tini.
- Ocei edau mai vakatoka na yacani gone ?

- Edau vakatoka na yacana na turaga n a tukani gone. Edau kauta mai edua na kamunaga me mai vakatoka ni yaca. Sa oti koya sa digitaki tale mai meya lima mai na gone yalewa mai na tabana ruarua me ra mai vakasaqara na kena na tinani gone. Sa qai lai kauta mai na Ba, mai soi na Ba saqa qai caka na tabni Ba kau laivi na kulina mevaka na Dolodolo me kua ni vakamasima me bogi tini.
- Baleta beka na cava ?
- Me kakua ni macake na gone me kana dradranu tiko ka yacova na bogi tini. Ia na benu kece ni Ba koya sa qai maroroi tiko, me yacova na bogi tini. Ia koya na marama ka vakasucu me kakua ni tara na kena kakana. Edau civi yani na kena qai dua yani na nona i cula, me kaku ni tara na kena kakana vaka kina talega na gone. Ni siga sa sucu kina sa na vakrautaki tu na cago me nona i qiliqili tiko ena veisiga, me kakua ni tauvi koya na karokaro me rawa ni yago vinaka tu ga na gone.
- Ni sa sucu na gone ka sa kosovi oti na vicovico, koya na marama vuku sa na qai saga toka nai tokatoka ni gone.
E caka beka vakacava koya ?
- Koya na marama vuku sa qai dau lai tabaka mai na saresarena na marama ka vakasucu me lutu tani mai nai tokatoka ni gone. Ia kevak e vidredre sa qai dau lai kau edua na kau ka yacana na Siti ka kau mai na kulina. Ni sa kari mai sa qai seisei vakalailai sa qai biu yani ena dua na dari. Edau weliwelia yani nai kena lose sa qai soli vua na marama

Cont'd Page 6.

- me gunuva. Ni gunuva ga yani ena lai welica sara na vanua e tiko kina nai tokatoka. Gauna vata talega sa na rawa ni lutu mai kina nai tokatoka. Edau tabaka ga mai e tabu sara ni dretaki mai nai tokatoka. Sa qai vakarautaki edua na kumi me olo kina nai tokatoka. Sa qai kauta yani na turaga na watina ka lai kelia yani edua na qara ena yasa ga ni nodratou vale ka bulu kina nai tokatoka. Oqori na kena lai maroroi vakavinaka.
- Ocei edau vakasavasavataki koya na marama ka vakasucu ?
- Edau vakasavasavataki koya saga na marama vuku ka mai qaravi koya ena gauna ni nona vakasucu. Sa dau tu tale ga edua na nona dari, me rau dau vei vakasilimi kina e loma ni vale. Oqori me vakasavasavataki ga na yagona vakamarama me yacova sara na bogi tini. Ia kevaka e tasogo na dra e tiko tale na kena wai. Kevaka edau sega ni lako vaka vinaka na dra, edau tukuni tu ni yacana na Bilo cu ni sa tu vakadua na dra ka sa vaka e vuce mai na ketena.
- Na bilo cu e vu mai vakacava ?
- Kevaka gone e tasogo na nona dra baleta gona ni dau qamuti koya sega ni vakadaladala me rawa ni lako vakavinaka na sala ni dra. Koya sa na davo sara tu ga ka sega ni tara edua na ka. Ni sa maroroina benu kece oqori mai veira na bure ni gone yalewa.

Cont'd Page 7.

- Ka na dua tale ga mai na nodra bure na cauravou na cala lovo tiko ena veisiga. Oqori na kedra na marama ka mai veikeve tiko. Ni sa bogi tini ni mataka sa ra lako mai na marama ka ra roqota tiko mai na Dolodolo na Ba. Sa ra mai roqo Dolodolo oti na siga sa bogi tini kina era sa qai kauta mai na kumi, ibe, na masi kevaka sa vasagavulu na ibe eratou kauta mai na marama mai na tabani yalewa ena lai vakasagavulu talega mai na ibe mai na tabni tagane. Oqori mera dau veisa nai yau mai natahana ruarua.
- Rawa ni kemuni vakamacalataka mada na kakana edau kania tiko na tinani gone ?
- Edau tabu ni kana masima ko koya ka yacova sara na bogi tini. Edau vasaqara mai na kena ena siga e bogi tini na marama na tinana na nona turaga. Oti era sa qai takitaki mai na tabana ruarua, na kakana oqo sa qai mai vakayagataki ena bogi tini. Ia ena mataka caca ni siga e bogi tini kina era sa dau kauta yani na benu kece ni Ba ko ira na gone yalewa kina nodra bure na cauravou. Oqori me sova tu ga yani vakaveitalia ena gauna era se moce tiko kina nacauravou. Edau dua na kena turaga edau moce vata tiko kei ra na cauravou. Sa na qai yadra cake mai na kena turaga oqo sa na raica sara na karikari ka sova tu koya. Sa na qai vakayadrati ira na cauravou mera raica na ka koya.

Cont'd Page 8.

- Oti era sa qai vakarau me oti ga na katalau mera sa lai moku na gone yalewa ena tabani via. Oqori na vanua ga era tiko kina na gone yalewa, ni ra sa moku oti sa qai lai caka tale mai na kedra qalu na gone yalewa.
- Na cava nai vakatakilakila ni kena lai sova na ka koya ena nodra bure na tagane ?
- Oqori edua na kena marautaki walega ni sa bogi tini mai na gone koya ka ra dau cakava tu mai na qase mai liu. Ko ira na kena marama era sa qai tevuka na ibe mai na yasana ruarua. Oqo na ibe ni kana ni gone marama oqo sa qai vakrau kina na kakana. Qai vakababa cake na vanua kana basika mai kina gone marama ka vakasucu. Sa qai lumu yani ena yasi kei na rerega caka na nona salusalu qai vakaisulu tale yani ena dua na kumi, sa qai keveta toka mai na luvena. Sa qai vakarau me cereki cake na nodrau latilati kei nodrau taunamu vakaviti na veitinani vou. Eratou dou cereka ko iratou na tabani marama, ni sa marau ni sa yaga na nodra vakarau eke na nodra gone yalewa. Ko iratou kece ka sa tiko rawa eloma ni vale era qai kaila vaka yani 'sa qai sika aue' beleta gona na nodrau qai basika vakadua na veitinani vou. Era sa qai kana vata sa qai tara talega na kena kakana. Ni sa kana oti koya sa qai tara talega me tara na sucuna ka vakasucuma na luvena.

*- Baleta na cava edau mai caka kina na veivakasilimi vua edua na marama ena gauna ni nona tiko bibi ?

- Ni se qai kune tiko edua na marama edau tukuni me dau mai kau mada me lai sili. Baleta ni sa dua tani tiko na kena rairai. Sa na qai lai sili me tara na yagona vakamarama mai vei koya na marama vuku. Sa kila sara toka ko koya na marama vuku ni sa tawa tiko. Sa na tukuna sara yani ni sa tawa tiko, ena vakatabui sara ni tara edua na ka. Sa na qai mai tiko yani na marama oqo.

- Eso tale beka na kakana era dau tabu kina ?

- Dua talega na niu vakalolo kevaka eda kania vakalevu ni sa dau sucu mai na gone edau lako vata mai na niu se. Oqori ni sa curu oso mai na ka ya, oqori na vakabauta e liu.

*- Rawa ni ko talanoataka mada na vicovico ?

*- Ni sa lutu na vicovico sa qai olo toka ena dua na Seavu na masi vulavula. Sa qai tukuni yani vua na turaga na tamana me lai kauta mai edua na vatu ni niu vinaka koya ka sa bota vinaka tu. Sa qai keli edua na qara qai biu era nai vicovico sa qai tei yani e cake na niu. Oqori edau yacana tiko na butoni gone.

*- Baleta tiko na nona dau vakayayana na gone koya, eso edau kaya ni sega ni maroroi vinaka na nona i vicovico ?

- Ia oqori edua na vakabauta kevaka sega ni bulu vakavinka nai vicovico ni gone baleta na kena maroroi vinaka.

- Mevaka ko ira na marama kara dau mai Bikabika tiko, era dau keveta tiko na gone. Na cava edau yaco ni sa lutu nai vicovico ni gone ?
- Ni sa keveti tiko na gone ka lutu na nona i vicovico ka da dua sara veira na yasani turaga se yasani marama, sa na vakayacori sara edua na magiti levi se yau. Koya gona era dau taleitaka se ko cei edau lutu kina nai vicovico ni gone.
- Vakacava na iabe kei na kumi edua mai vakayagataka na marama ka vakasucu ?
- Oqori koya ka mai tevuka na marama na tinai watina kei na marama na tinana e sa dau nona sara ga nai yau kece oqori. Sa qai dau tiko tani ga nai yau levu, koya ka ra kauta tiko yani na marama mai na yasana ruarua baleta rau na veitinani. Oqori era sa qai dau wase yani nai yau oqori. Oqori vaka era dau veisa tiko na yasana ruarua, era na vakiyau na marama ka ra mai keveta tiko na gone. Vaka kina veira na gone yalewa ka mai vakasaqa tiko.
- * Vakacava beka na qaravi ni drauni uluni marama ka kunekune tiko ?
- Na gauna sa kunekune tiko na marama oqo sa qai tukuni vua me kakua ni seru na uluna me yacova sara na gauna sa bukete levu sara kina. Oti eratou sa qai vakrautaka edua na kena magiti baleta ni sa vakarau me koti, oqo mai veiratou na na tabani tagane. Sa tukuni sara yani veiratou na tabani marama baleta na tikina koya. Eratou

- sa na qai vakarautaka tale toka ga mai edua na nodratou magiti ka yacana tiko nai Savasava me sa qai koti gona na uluna me vakasavasavataki. Ni sa lai vakacabora yani ma magiti veiratou na tabani marama, eratou sa na kauta tale ga yani nai Ocaocani mai veiratou na tabani marama. Sa qai mai veicabori sara yani ena siga koya, sa qai lai koti na marama eratou lai veikoti ga natabi ni turaga ena kotiva koya sara ga mai na tinai watina baleta ni ratou sa lewa tiko na marama koya.

* Edua beka nai naki ni nona sega tiko ni seru ?

- E kena vakabauta tiko me dei na gone me kua tale ni lutu na gone. Me sa kakua ni yavala vakalevu yacova sara na drauni uluna. Oqori edua talega na tabuveirat na tinani gone vou. Me sa kua sara na cakacaka na were na vakacilavi siga de qai lai waicala na wai koya. Me kakua tale ni dua na ka e vakaogai koya kina. Me kakua tale ni kania e so na kakana e gaga mevaka na rokete baleta tiko oqori na kena maroroi na gone. Edau caka talega nai koti ni gone vou eratou dau vakayacora na kena magiti na tabani tagane. Vaka kina mai veiratou na yasani marama ka ratou mai veikoti na tabani marama.

- Edua tale na ka ko via tukuna ?

- Sai koya beka ga koya.